

KA'KÂ' b. AMR

(القنقاع بن عمرو)

el-Ka'kâ' b. Amr b. Mâlik et-Temîmî
(ö. 40/660 [?])Hulefâ-yi Râşidîn devrinin
ünlü kumandanlarından.

Bazı hadisçiler sahâbî olduğu görüşündedir. Hz. Ebû Bekir döneminde irtidat eden Alkame b. Ulâse üzerine müfreze kumandanı olarak gönderildi ve görevini başarıyla tamamladı (11/632). Aynı yıl Hâlid b. Velîd'in peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha ile yaptığı Büzâha savaşına katıldı. Ulleys'in ve Übülle'nin fethine Hâlid b. Velîd'le beraber iştirak etti (12/633). Hîre'nin fethinde de bulunan Ka'kâ', Hâlid b. Velîd'in emriyle bir süre Hîre'de kaldı. Daha sonra çeşitli fetihlerde görevlendirildi. Ebû Ubeyde onu Hz. Ömer'in emri üzerine öncü kuvvetlerin kumandanı sıfatıyla Irak'a gönderdi (13/634). Ka'kâ', Kâdisiye öncesi İran fetihlerinde de önemli rol oynadı. Ağvâs'ta cereyan eden savaş, öncü kuvvetlerin başında bulunan Ka'kâ'n gösterdiği gayretler sonucunda kazanıldı (14/635). Hâlid'in emriyle Suriye'deki fetihlere de katılan Ka'kâ', Yermük Savaşı'nda bir süvari birliğinin başında görev yaptı.

Ka'kâ' asıl şöhretini Kâdisiye Savaşı'nda (15/636) elde etti; bu savaşın kazanılmasında onun büyük payının olduğu rivayet edilir. Medâin'in fethinde Kısra III. Yezdicerd'e ait zırh, kılıç, miğfer gibi teçhizatı ele geçiren Ka'kâ', daha sonra Hz. Ömer'in emriyle Celûlâ Savaşı'na öncü kuvvetin kumandanı olarak katıldı. Savaşın ardından Hulvân'a giderek bir garnizon tesis etti (16/637). Aynı yıl Sa'd b. Ebû Vakkâs kuvvetlerine katılıp onun emrinde çalıştı. Ertesi yıl Humus'a gönderildi ve bu sırada gerçekleştirilen el-Cezîre fetihlerine iştirak etti. 21'de (642) Nihâvend'in ve 24'te (645) Hemedan'ın fethinde görev aldı. Bir müddet sonra Kûfe'ye yerleşen Ka'kâ', Hz. Osman dönemindeki iç karışıklıklarda halifeyi destekledi. Muhallifler Medine'yi kuşatınca Hz. Osman'ın talebi üzerine yardıma gelenler arasında Ka'kâ' da bulunuyordu. Hz. Ali döneminde onu destekleyen Ka'kâ', Cemel Vak'ası'ndan önceki müzakerelerde Hz. Ali'yi temsilen Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm ile görüştü. Cemel ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin saflarında çarpıştı.

Ka'kâ' cesaretiyle tanınmıştı. Hz. Ebû Bekir de onun cesaretinden ve yararlı iş-

lerinden övgüyle söz eder (İbnü'l-Esîr, IV, 409). Aynı zamanda şair olan Ka'kâ'n şiirleri daha çok savaşlarla ilgilidir. Şiirleri Âsım b. Amr'ın şiirleriyle birlikte Nûrî Hammûdî el-Kaysî ve Hâtım Sâlih ed-Dâmin tarafından yayımlanmıştır (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb Câmi'atü Bağdâd*, sy. 31 [Bağdad 1981], s. 205-251).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebûl Fazl), bk. İndeks; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Meynard), IV, 211-212, 217, 220, 222; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 263; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), IV, 409; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 239-240; M. Emin el-Meydânî, *el-Ka'kâ' b. 'Amr*, Beyrut 1398/1978; K. V. Zetterstéen, "Ka'kâ'", *İA*, VI, 107-108; a.mif., "Ka'kâ' b. 'Amr", *El²* (İng.), IV, 464.

HAYRETTİN YÜCESOY

KÂKÎ

(الكاكى)

Kıvâmüddîn Muhammed b. Muhammed
b. Ahmed el-Hucendî el-Kâkî
(ö. 749/1348)

Hanefî fakihî.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. İlk nisbesinden Mâverâünnehir bölgesindeki Hucend asıllı olduğu anlaşılmakta, şöhret bulduğu Kâkî nisbesinin de Azerbaycan'daki Kâk Kalesi'yle (Dihhûdâ, XI, 15921) ilgisi bulunduğu sanılmaktadır. Tirmizî'de devrin tanınmış Hanefî fakihlerinden Abdülazîz el-Buhârî'den ve Hüsâmeddin es-Sağnakî'den fıkıh okudu. Kırım'a, ardından Kahire'ye giderek oraya yerleşti. Câmi-i Mardînî'de imamlık yaptı. Vefatına kadar öğretim ve fetva ile meşgul oldu.

Eserleri. 1. *Mî'râcü'd-dirâye ilâ şerhi'l-Hidâye*. Burhâneddin el-Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı meşhur eserinin şerhidir. Müellif, 21 Muharrem 745'te (4 Haziran 1344) tamamladığı kitabında dört mezhep imamının görüşlerini toplayarak sahîh ve tercihe değer olanlarını belirtmiş ve istidlâl yollarını göstermiştir. Eserde zaman zaman soru-cevap metodu kullanılmış, yer yer de *el-Hidâye*'nin metni olan *Bidâyetü'l-mübtedî* ile İmam Muhammed'in *el-Câmi'u's-şâğır*'inin ibareleri karşılaştırılmıştır. Ayrıca *el-Hidâye*'de bulunmadığı halde kitabın sonuna Kudûrî'nin *el-Muhtaşar*'ı esas alınarak ferâiz konusu da ilâve edilmiş, bu bölüm müstakil olarak bazı yazmalarda yer almıştır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1903/2, vr. 310-343). *Mî'râcü'd-dirâye*'nin birçok nüshası günümüze ulaşmıştır (mese-

lâ bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, I-VI, nr. 869; Süleymaniye, I-IV, nr. 552; Kadizâde Mehmed, I-IV, nr. 177; Mahmud Paşa, I-VII, nr. 205; Karaçelebizâde Hüsâmeddin, I-V, nr. 140; Esad Efendi, I-III, nr. 986; Fâtih, I-IV, nr. 1974-1978). 2. *'Uyûnû'l-mezâhibi' (l-erba'ati'l-Kâmilî*. Dört mezhep imamının görüşlerinin toplandığı eserde hükümlerin delillerine temas edilmemiştir. Kitapta önce Ebû Hanîfe'nin fikirleri kaydedilmiş, ardından diğer görüşlere yer verilmiştir. Kâtib Çelebi, eserin farklı nüshalarında adının *'Uyûnû'l-mezâhibi'l-Kâmilî* ve *'Uyûnû'l-mezâhibi'l-Muzafferî* olarak kaydedildiğini, ilkinin el-Melikü'l-Kâmil Şa'bân'a, diğerinin el-Melikü'l-Muzaffer Hâcî'ye ithaf edildiğini ve muhtemelen bunun telif sırasında sultan değişikliğinden kaynaklandığını belirtir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1187). *'Uyûnû'l-mezâhib*'in de çok sayıda nüshası zamanımıza ulaşmıştır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 896; Reşid Efendi, nr. 236; Damad İbrâhim Paşa, nr. 698; Mahmud Paşa, nr. 221, 240; TSMK, III. Ahmed, nr. 742). 3. *Câmi'u'l-esrâr fî şerhi'l-Menâr*. Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin usûl-i fıkha dair *Menârü'l-envâr* adlı eserinin şerhi olup müellif, hocası Abdülazîz el-Buhârî ile Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin eserlerinden büyük ölçüde faydalandığını kaydeder (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 337; Esad Efendi, nr. 501; Serez, nr. 541, 542; Lala İsmâil, nr. 71, 753; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 615, 616; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 986, 987, 988). 4. *Şerhu Uşûli'l-Bezdevî (Bünyânû'l-vüşûl fî şerhi'l-uşûl li'l-Bezdevî*; Murad Molla Ktp., Murad Molla, nr. 669).

BİBLİYOGRAFYA :

Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, II, 428; IV, 294-295; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1187, 1824, 2033; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 186; Bahâ Ahmed el-Meyhî – Muhammed el-Biblâvî, *Fihrisü'l-kütübi'l-'Arabîyyeti'l-mahfûza bi'l-Kütübhaneti'l-Hidiviyye*, Kahire 1306, III, 82-83; Brockelmann, *GAL*, II, 253; *Suppl.*, II, 268; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, II, 155; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 265; Kehlâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, XI, 182; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 78; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muîn), XI, 15921, 15926.

HÜSEYİN KAYAPINAR

KAKMACILIK

Maden, ahşap, fildişi, bağa, mermer gibi malzeme üzerine istenen motife göre açılan yuvalara farklı renkte aynı cinsten veya farklı cinsten, genellikle daha

XVI. yüzyıla ait altın yaldızlı, gümüş kakmalı miğfer (TSM, Envanter nr. 1/798)

kıymetli malzemeden kesilmiş parçaların yerleştirilmesiyle yapılan bir süsleme türüdür. Arapça karşılıkları *tarsi*, *tekkîf* ve *tet'im* olup çok kıymetli taşlarla süslenmiş eserler için *murassa* tabiri kullanılır. Kâşgarlı Mahmud *Dîvânü lügâti't-Türk*'te "kondurdu" kelimesini açıklarken verdiği "Ol altın üzere çes (fîrûze) kondurdu" örneğiyle (II, 192) *tarsi* sanatını kastetmektedir. XIV. yüzyılda Siena'da (İtalya) ortaya çıkan ve bir tür kakma sanatı olan marketriyi ifade eden *tarsio* veya *intarsio* ismi de Arapça *tarsi*'dan gelmektedir (Webster's Third, s. 1173). Arapça'da özellikle ahşap ve fildişi kakmalar için *tet'im* kelimesi kullanılır. İbn Hacer, Ali b. İbrâhim ed-Dimaşki'den söz ederken onun bir yakınından "tet'imü'l-âc" (fildişi kakma) sanatını öğrendiğini söyler (*İnbâ'ü'l-gümür*, I, 172). Osmanlılar ahşap kakmacılığına genelde "hâtemkârî" diyorlardı; fakat en fazla kullanılan kakma malzemesi sedef olduğu için bu işle uğraşan sanatkarları daha çok "sedefkâr" adıyla anıyorlardı. Metal üzerine süsleme yapanların ise "zernişânciyân, küftkârî, kaffâtîn" gibi değişik adları vardı. Bu ustalara Dimaşk ile alâkalandırılarak "dimaşkîgerân" da denirdi; aynı şekilde Batılılar da maden kakmacılığı ve telkârî için "damascening, damasquin" tabirlerini kullanmaktadırlar. Batı'daki kakmanın karşılığı olan "inlay, incruster, einlegen" kelimelerinin yanında bir tür başa kakmacılığına da "boule" (boule, buhl) denilmektedir (geniş bilgi için bk. BAĞA). Günümüzde İs-

tanbul'da daha çok gümüş, pirinç ve bakır işiyle uğraşan bir kısım esnaf kabartma (*repousse*) tekniğiyle yapılmış eserlerle de kakma demektedir.

Geniş bir uygulama alanına ve malzeme çeşidine rağmen kakmacılık denince akla daha çok ahşap ve maden kakmacılığı gelmektedir. Bu sanat dalı Mısır, Anadolu, Mezopotamya ve Çin başta olmak üzere eski uygarlıkların pek çoğunda bilinmekteydi. Ele geçen çeşitli örneklerin daha çok ahşap üzerine sedef, fildişi, volkan camı (opsidiyen) ve altın, gümüş üzerine lapis lazuli, turkuaz, akik gibi kıymetli taş kakmalı oldukları görülmektedir. Tervat'ta İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışının anlatıldığı bölümde Hârûn için yapılacak kutsal elbise ve takılar sayılırken üzerinde on iki sıbtı temsilen on iki farklı renkte değerli taş kakılmış altın bir göğüsükten bahsedilir (Çıkış, 28/12-21). Eski Ahid'in daha sonraki bölümlerinde de ahşap üzerine fildişi kakmalara temas edilmektedir (meselâ bk. Hezekiel, 27/6).

Metal eşyada, meselâ tunç bir kap üzerinde kakma şu şekillerde yapılmaktadır: Önce işlem sırasında kabın formunun bozulmaması için içi ısıtıldığı zaman yumuşayıp akabilen zift, horasan ve parafin karışımı bir madde ile doldurulur. Çizgisel motifler, meselâ çiçek dalları için kabın yüzeyine çelik kalemlerle yivler veya kırlangıç kuyruğu şeklinde altı geniş, üstü dar kanallar açılır. Buralara tavllanmış teller yerleştirildikten sonra yiv açılırken hafifçe kaldırılarak kenara itilen maden telin üzerine kapatılıp çekiçle düzeltilir. Geniş satırlı motifler, meselâ yapraklar için kesilen parçanın içine oturtulacağı yuva oyulur ve konturlarındaki metal yine kenarlara itilir. Böylece ortaya çıkan yuva-

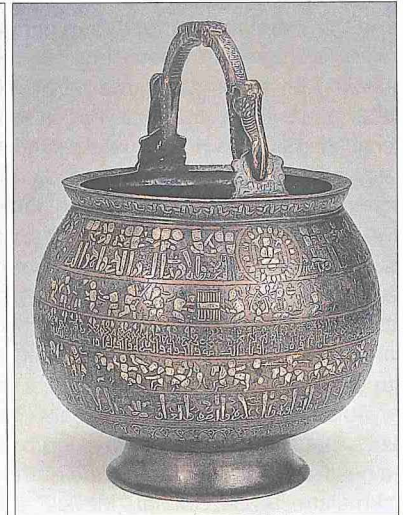

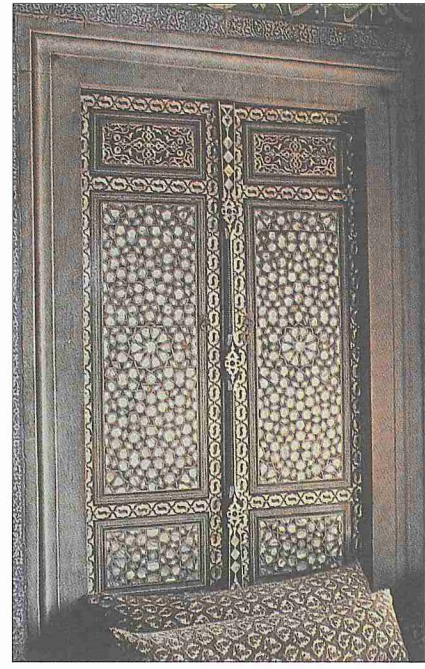
XV. yüzyıl sonlarına ait yeşim üzerine altın kakmalı fincan (Halitî koleksiyonu, nr. 187)

nın içine kesilmiş parça yerleştirilip kenarlara itilen maden bu parçaya doğru kapatılarak çekiçlenir. Bu usulde kakma motifin yüzeyine kazıma tekniğiyle herhangi bir desen de işlenebilir. Bir diğer usulde yuva oyulmadan motifin konturları kalemle derin yiv veya kırlangıç kuyruğu şeklinde açılıp kesilen varakın kenarları ucu sivri bir kalemle bu yivlerin içine sokulur ve yanlara itilen maden dolguya doğru yatırılıp konturlar çekiçlenir. Bu usulde kakma parça madene oturtulmadığı için zeminden yukarıda kalarak bombe yapar. Altın varaklar daha çok bu metotla kakılır ve ayrıca kazıma desenlerle süslenmez. Diğer bir metot da motif kap üzerine çizildikten sonra konturların içinde kalan kısmın çentiklenmesi ve kesilen varakın buraya yerleştirilip çekiçlenmesiyle elde edilir. Bu usulde zemindeki pürüzler, küçük girinti ve çıkıntılar motif varakının zemine sıkıca yerleşmesini sağlar. Kılıç, miğfer, silâh namlusu gibi çelik eşyaya kakma yaparken kakma

XII. yüzyıla ait
Herat işi
gümüş
ve bakır kakmalı
pirinç ibrikle
(London
British Museum,
nr. 1848.8-5.2.)
bronz bakrac
(St. Petersburg,
Hermitage Museum,
nr. 14238)

Topkapı Sarayı Bağdat Köşk'ündeki sedef kakma dolap kapakları

yapılacak yer bal mumu ile kaplandıktan sonra üzerine istenilen motif veya yazılar ince bir kalemle çizilerek buralardaki bal mumu kazınır. Daha sonra bu açık kısımlara asit damlatılarak zemin çöktürülür ve açılan yuvalara altın veya gümüşten hazırlanan motif varakları veya teller yerleştirilip çekiçle dövülür.

İslâm maden sanatında kakma usulü ilk defa VIII - X. yüzyıllar arasında Horasan'a mal edilen armut gövdeli ibrikler üzerinde görülür. Form olarak taşıdıkları Sâsânî etkisine rağmen yapımlarında onların bilmediği kakma tekniği uygulanmıştır. Maden kakma sanatının zirveye ulaştığı XII ve XIII. yüzyıllarda Herat, Nişâbur gibi şehirler öne çıkar. Birçok müze ve koleksiyonda Heratlı ustaların adını taşıyan çeşitli eserler bulunmaktadır. Bu dönemden kalan hokka, kalemdan, ibrik, ayaklı ve ayaksız taslar, buhurdan ve şamdanlarda farklı renkler gerektiren motiflerin altın, gümüş ve bakır kakmalarla resmediildiği görülmektedir. Moğol istilâsından kaçan Horasanlı ustaların Irak ve Suriye'ye yerleşmeleri sonucu Zengiler ve Eyyûbîler döneminde Musul ve Şam maden sanatının en önemli merkezleri haline geldi. Daha çok pirinç üzerine gümüş kakmaların tercih edildiği "Mevsîlî" im-

zalı eserler yeni bir ekolün ürünüdür. Günümüzde koleksiyonlarda bu imzayı taşıyan birçok ibrik, leğen, vazo vb. bulunmaktadır. Memlûkler zamanında Mısır kakma sanatı yine Musul'dan gelen ustalar eliyle canlandı. Ancak Memlûk eserlerinde bazı form ve motif farklılıkları göze çarpar. Anadolu Selçuklu kakma eserlerinde altın ve gümüş birlikte kullanıldığı halde Memlûk ve İlhanlı eserlerinde daha çok altın tercih edilmiştir. Osmanlılar da maden sanatları içinde özellikle kakmacılığa büyük önem vermişler ve bu sanat dalını Tiflis, Suriye ve Mısır'dan getirdikleri ustalarla geliştirmişlerdir. II. Murad dönemine ait gümüş kakmalı bir tas Hermitage ve Fâtih Sultan Mehmed'in adını taşıyan gümüş kakmalı bir ibrik Louvre Müzesi'nde, bir kutu ise Harari Koleksiyonu'ndadır. Yine Fâtih'in kızı Hatice Sultan'ın adını taşıyan bir gülâbdan Kahire İslâm Sanatları Müzesi'nde bulunmaktadır. XVI. yüzyıl Osmanlı maden sanatından günümüze ulaşan eserlerin önemli bir bölümünü üzeri altın ve gümüş kakmalı demir ve çelik eşya teşkil eder; bunların başında padişahlar adına yapılmış Kâbe kilitleri, miğfer, kılıç, hançer ve aynalar gelir. Osmanlı maden sanatında kakmacılık Batılılaşma dönemine kadar devam etmiştir.

İslâm maden sanatlarında altın ve gümüşün daha çok kakma malzemesi olarak tercih edilmesini, Hz. Peygamber'in bu madenlerden yapılmış kapların kulla-

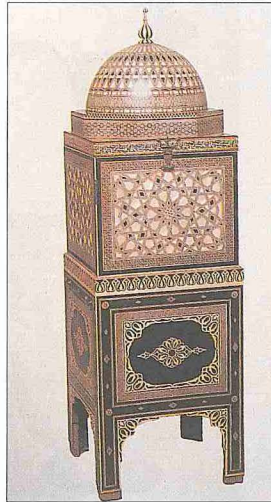

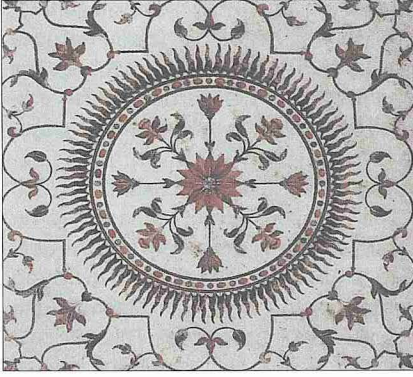
Said Halim Paşa Yalısı'nda pelesenk ağacına fildişi ve sedef kakma orta sehpaşının dış yüzü

nılmasını hoş görmemesi etkilemiş olmalıdır. Herhalde erkeklere yasaklanan ipeğin yünlü veya pamuklu elbiselerin yen ve yaka kenarlarında kullanılması gibi altın ve gümüşün de bakır veya tunç üzerinde kakma süs olarak kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir.

Kakmacılığın diğer bir önemli uygulama alanı ahşaptır. Ceviz, meşe, abonoz gibi kıymetli ahşaptan yapılan kapı, pencere kanadı, sandık, rahle, Kur'an mahfazası, çekmece, mücevher kutusu, lambalık, kavukluk, paravana, ayna çerçevesi,

XVI. yüzyıla ait ahşap üzerine fildişi kakma bir Kur'an mahfazası ile (TİEM, Envanter nr. 2) XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait sedef ve fildişi kakmalı abanoz taht (TSM, Envanter nr. 2/2879)

Tac Mahal'den bir mermer kalkma örneği

çalgı aletleri, oyun kutuları, nalın gibi eşya ile camilerde minber ve vaaz kürsülerine yerine göre farklı renkte başka bir ahşap, sedef, fildişi, bağa, kemik, altın, gümüş veya değerli taşlar kakılarak tez-yinat yapılmıştır. Genellikle kapı, pence-re kanadı, kürsü, minber gibi büyük doğramaların yapımında ahşabın eğrilmesini önlemek için künde-kârî tekniği uygulanmış, ortaya çıkan geometrik ufak parçalar üzerine sedef, bağa ve fildişi kakılmıştır. Ahşap kakmacılığında da önce kakılacak parça hazırlanmakta, ardından bu parça tutkallanarak kendi şekline göre oyulan yuvaya oturtulmaktadır. Eskiden iyice dövülüp tülbenkten geçirilen istiridye kabuğu tozunun yumurta akına karıştırılması suretiyle elde edilen tutkal kullanılıyordu. Fildişi kakmaların üzerine ayrıca oyularak çiçek ve rûmî gibi motifler işlenirdi.

İslâm dünyasında ahşap kakmacılığı Hindistan'dan Endülüs'e kadar çok geniş bir alanda uygulanmıştır. Merakeş'te Bedî' Sarayı Müzesi'nde bulunan farklı renklerde ahşap ve fildişi kakmalı Kütübiyye Camii minberi, Ankara Etnografya Müzesi'ndeki kısmen kalkma tekniğinin uygulandığı Ürgüp Damsa köyü Taşkın Paşa Camii minberi, Selçuklu kapı kanatları ve Şam'da Emeviyye Camii'nin kapısı günümüze ulaşan en eski örneklerdendir. Osmanlılar'dan kalan en değerli eserler XVI. yüzyıla aittir ve bunların başında Topkapı Sarayı Müzesi kayıtlarına göre IV. Murad'ın Bağdat Seferi sırasında kulandığı, fakat yapılış tarihi muhtemelen

1560 olan abanoz, fildişi, sedef kakmalı ve marketri çalışmalı taht gelmektedir.

Günümüzün kalkma işlerinde çok defa gerçek sedefin zor bulunması ve pahalı olması sebebiyle plastik suni sedef (nakro), kemiğin terbiye ve renklendirme işinin uzun zaman almasından dolayı da kumaş boyasında kaynatılmış narıncıye ke-restesi kullanılmaktadır. Halen Şam, Gaziantep ve Şiraz'da farklı üsluplarda imal edilen kakmacılık eserleri turistlerin ilgisini çekmektedir.

Kakmacılık sanatı mimaride, özellikle Hindistan'da mermer duvar kaplamalarında da uygulanır. İstanbul Sultan Ahmed Camii'nde de rastlanan taş kakmacılığının en güzel örneklerini Bâbürlü sanatının şaheseri sayılan Agra'daki Tac Mahal'de bulmak mümkündür. Burada beyaz mermer üzerine kırk kadar değişik renkte mermer ve değerli taş çeşidi kakılarak benzersiz bir tez-yinat elde edilmiştir. Bu gelenek günümüzde Agra ve Eski Delhi'de sehpa üstü gibi mermer eşya üzerinde sürdürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvânü lügati't-Türk Tercümesi, II, 192; *Webster's Third*, s. 1173; Ibn Hacer, *İnbâ'ü'l-güm*, I, 172; L. A. Mayer, *Islamic Metalworkers and Their Works*, Geneva 1959, s. 13, 23, 27, 63, 78, 86, 88; Hüsnü Züher, *Türk Süsleme Sanatı*, Ankara 1971, s. 105-111; Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Fünûn-ü'l-cemile fi'l-üşûri'l-İslâmiyye*, Dimaşk 1972, s. 197-213; G. Fehervari, *Islamic Metalwork*, London 1976, s. 22-23, 27, 56-60, 94-96, 100, 106-107, 109-110, 122-124; Ülker Erginsoy, *İslâm Maden Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1978, s. 39-43, 79-80, 107, 135-136, 194-227, 234-303, 333-337; a.mlf., "Türk Maden Sanatı", *Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı* (haz. Mehmet Önder), Ankara 1993, s. 344-361; J. W. Allan, *Islamic Metalwork*, London 1982, s. 13-29; a.mlf., *Nishapur: Metalwork of the Early Islamic Period*, New York 1982, s. 18-24; *Treasures of Islam*, Singapore 1985, s. 258-277; D. T. Rice, *Islamic Art*, London 1986, s. 75-76, 110-112, 137-139; H. Örcün Barışta, *Turkish Handicrafts*, Ankara 1988, s. 28-29, 52-56; J. M. Rogers - R. M. Ward, *Süleyman the Magnificent*, London 1990, s. 120-122, 126, 130, 132-133, 141, 146; *Al-Andalus: The Art of Islamic Spain* (ed. J. D. Dodds), New York 1992, s. 362-366; Sabahattin Türkoğlu, "Ağaç Sanatı", *Geleneksel Türk Sanatları* (haz. Mehmet Özel), Ankara 1993, s. 45-65; J. M. Rogers, *Empire of the Sultans: Ottoman Art from the Collection of Nasser D. Khalili*, London 1996, s. 196; Can Kerametli, "Osmanlı Devri Ağaç İşleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar", *TET.D*, IV (1962), s. 1-13, lv. I-XII; Eva Baer, "Ma'din (Inlay)", *EP* (İng.), V, 986; SA, II, 905-906; IV, 1774-1775; Uğur Derman, "Kakmacılık", *TA*, XXI, 125-126.

NEBİ BOZKURT

KÂKÜYİLER

(آل كاكويه)

1007-1119 yılları arasında
Cibâl (İrâk-ı Acem)
ve Yezd'de hüküm süren
Deylem asıllı bir hânedan.

Hânedanın kurucusu Alâüddeve Muhammed'in babası Rüstem Düşmenziyâr, Büveyhî ordusunda kumandandı. Büveyhî Emîri Mecdüddeve tarafından kendisine "ispehbed" unvanı verilmiş ve Elburz dağlarında bulunan Şehriyârkûh iktâ edilmişti. Alâüddeve Muhammed b. Rüstem'e kaynaklarda "İbn Kâkûye" veya "Püser-i Kâkû" (dayı oğlu) diye atıfta bulunmaktadır. Farsça'da "küçük dayı" anlamına gelen kâkûye kelimesi, Büveyhîler'le Kâkûyîler (Kâkeveyhîler) arasındaki akrabalık ilişkisine işaret etmektedir. Alâüddeve'nin babası Rüstem Düşmenziyâr, Büveyhî Emîri Mecdüddeve'nin annesi Seyyide'nin dayısıdır. Bundan dolayı Kâkûyî hânedanının temelleri, Alâüddeve'nin 398'den (1007) önceki bir tarihte Seyyide tarafından İsfahan'a vali olarak tayin edilmesiyle atılmıştır.

Mecdüddeve çocuk yaşta olduğundan idareyi annesi Seyyide eline aldı. Bu durum, Alâüddeve Muhammed'in hâkimiyet sahasını İsfahan'dan kuzeye ve batıya, Annâzîler gibi yarı bağımsız mahallî hânedanların topraklarına doğru genişletmesine yol açtı ve onun Cibâl Büveyhî hânedanını Deylemli askerî liderlere karşı savunma görevini üstlenmesi sonucunu doğurdu.

414'te (1023-24), Burûcird hâkimi Ferhâd b. Merdâvîc'in kendisine sığınmasını bahane ederek Hemedan'a yürüyen Alâüddeve Muhammed, Büveyhîler'den Semâüddeve'nin buradaki hâkimiyetine son verdi. Alâüddeve, daha sonraki beş yıl içerisinde batıdaki yeni fethettiği yerleri Cibâl ve Kürtler'i kontrol altında tutmakla meşgul oldu. Abbâsî halifesinden "adudüddin, alâüddeve, fahrülmille, tâcülümme, hüsâmü emîri'l-mü'minîn" lakaplarını almasına rağmen sikkelerinde Büveyhîler'i sözde metbû tanımayaya devam etti.

Gazneli Mahmud'un 420'de (1029) Rey'i ele geçirerek Büveyhîler'in buradaki hâkimiyetine son vermesi üzerine Gazneliler'e mukavemet edemeyen Alâüddeve İsfahan'ı boşaltıp Hûzistan'a kaçtı, Fars ve Irak Büveyhî emîrleri Ebû Kâlicâr ile Celâüddeve'den yardım istedi. Gazneli